

СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті розглядаються верховенство права, законності, як загальні положення Конституції України. На підставі нового КПК України визначається стратегія конституційних норм для забезпечення змагальності сторін, виконання завдань кримінального процесу.

Ключові слова: верховенство права, законність, кримінальний процес, сторони, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Постановка проблеми. Конституція України встановила, що її правові норми носять обов'язковий характер і знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості, створюючи у своїй сукупності правову систему змагальності процесу. Тому порушення конституційної норми призводить до порушення верховенства права, законності, що тягне за собою негативні наслідки відносно виконання обов'язків сторін процесу.

Конституція проголосивши свою вищу юридичну силу, пряму дію і застосування на усій території конституційних норм. Важливість цього кроку полягає в тому, що Конституція встановила перспективні напрями розвитку права, у тому числі і кримінального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення реалізації конституційних норм у кримінальному процесі були предметом розгляду з боку низки вчених, які розглядали з одного боку конституційні принципи у кримінальному процесі, з іншого верховенство Конституції під час змагальності сторін. Літературні джерела надали стратегію розвитку кримінального процесу на підставі конституційних норм. Треба вказати, що вклад в науку кримінального процесу було внесено Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський, С. В. Слінько, Ю. М. Тодика, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило, О. Г. Янковська та ряд ін.

Конституція визначила стратегію для подальшого розвитку і удосконалення кримінально-процесуального законодавства. Постараємося зупинитися на найбільш гострих проблемах застосування конституційних норм в кримінальному судочинстві. Застосування Основного Закону держави для вирішення кримінальних справ є досить поширеною практикою в переважній більшості розвинених демократичних держав. Ст. 8 Конституції закріплює можливість прямого застосування конституційних норм, однак, подібний підхід ніяк не може застосуватися на практиці.

Аналіз рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду, рішення Вищого спеціалізованого Суду дає підстави зробити висновок, що безпосередньо реалізуються лише 3 конституційні норми, при чому близько 90 % такого застосування доводиться на єдину ст. 246 КПК України. Інші конституційні норми використовуються тільки адвокатами-захисниками для обґрунтування клопотань або скарг і практично не відбиваються в процесуальних рішеннях, що приймаються по кримінальних справах.

Слід визнати, що пряме застосування норм Конституції на практиці пов'язане з процесуальними труднощами. Основна діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді включає до себе виконання КПК України та рішень Конституційного Суду України та пленуму Верховного Суду.

Підтвердженням цього служить той факт, що практично одночасно з початком дії Конституції Пленум Верховного Суду прийняв постанову №6 від 06.07.2001 року «Про застосування судами законів України про внесення змін до чинного законодавства у зв'язку із закінченням дії «Перехідних положень» Конституції України» де вказав на забезпечення прямої дії норм Конституції в кримінально-процесуальній діяльності та надав нові загальні параметри їх реалізації.

Пряма дія Конституції є необхідною умовою для подальшого розвитку галузевого законодавства. Рішення Конституційного Суду і Пленуму Верховного Суду повинні надати орієнтири правової діяльності для правоохоронних органів та суду на правильне розуміння і застосування конституційних норм.

Метою дослідження є поставлена проблема відсутності практики прямого застосування конституційних норм має серйозну причину, яка полягає в тому, що конституційні положення мало придатні для прямого застосування в силу їх недостатньої чіткості, декларативності, відсутності механізму реалізації та ін.

Основні результати дослідження. Конституційні норми та їх механізм реалізації у кримінальному процесі необхідно визначити виходячи з конституційних принципів процесу, які надані у главі 2 КПК України. Класифікація конституційних принципів можна визначити, виходячи з нового КПК України, які включають до себе:

- верховенство права (ст. 8 КПК);
- законність (ст. 9 КПК);
- забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК);
- презумпція невинуватості (ст. 17 КПК);
- забезпечення права на захист (ст. 29 КПК);
- мова, якою здійснюється кримінальне провадження (ст.. 29 КПК);

Принципи, які є засадами кримінального процесу спрямовують процесуальну діяльність на досягнення цілей і виконання завдань, які визначені в ст. 2 КПК України. Однак між ними існує зворотний зв'язок. Принципи не тільки обумовлюють існування завдань та цілей, але вони виходять з завдань та цілей, які стоять перед кримінальним судочинством.

Н. В. Азарьонко, С. А. Барабаш, В. Т. Томін, П. С. Елькінд визначають, що кримінально-процесуальні принципи характеризуються тим, що вони діють на всіх або на більшості стадій кримінального процесу. Окрім того, вони носять обов'язковий характер і знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості, створюючи у своїй сукупності систему, в якій кожен з принципів нероздільно пов'язаний як з самою системою, так і з іншими принципами. Тому порушення хоча б одного принципу кримінального процесу призводить до порушення інших принципів і, як наслідок, призводить до порушення законності під час досудового провадження[1, с.123; 2, с. 17; 8, с. 65-70; 11, с. 56].

Наприклад, порушення принципу права на захист призводить до порушення принципу всебічного, повного та об'єктивного дослідження справи, а значить говорить про порушення законності.

Принцип верховенства права є однією з провідних складових загальної системи засад будь-якої сучасної демократичної, правової держави. Він втілює в собі ціннісний сплав таких ідей, як справедливість, рівність, свобода і гуманізм. Даний принцип є базовим, адже він визначає умови та спосіб побудови і діяльності правової системи взагалі, а також її окремих складових – галузей права, у тому числі й кримінально-процесуального права. А тому дослідження цього принципу права, безумовно, належить до пріоритетних завдань юридичної науки.

Вивченню принципу верховенства права присвячена велика кількість робіт таких вчених, як О. М. Бандурка, М. М. Козюбра, А. М. Селіванов, С. В. Погребняк, П. А. Рабінович.

Розглядаючи наступну ознаку, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність треба зазначити, що кримінально-процесуальна діяльність, як і кожний інший вид діяльності, здійснюється заради досягнення певних цілей шляхом виконання визначених завдань. Адже відсутність певних цілей робить ту чи іншу діяльність безцільною, а це значить і непотрібною з точки зору її здійснення. Принципи, які є основними засадами кримінального процесу спрямовують таку діяльність на досягнення зазначених цілей і виконання вказаних завдань. Однак між ними існує і зворотний зв'язок. І як принципи обумовлюють існування певних завдань та цілей, так і зміст принципів впливає із тих завдань та цілей, що стоять перед кримінальним судочинством.

І.А. Дубина, С. П. Серебров, В. Т. Томін, Б. Т. Безлепкін вважають, що для встановлення сутності принципів кримінального процесу необхідно визначити ціль (мету) та завдання

кримінального процесу [3; 7, с. 20; 9, с. 140]. Хоча в процесуальній науці та на практиці відсутня єдність поглядів на співвідношення цих понять. З одного боку, завдання визначається як «те, що потребує виконання, вирішення», а ціль як «те, до чого прагнуть, що необхідно здійснити». Такі інтерпретації наданих понять демонструють їх тісний зв'язок, у результаті чого окремі процесуалісти говорять про їх рівнозначність. Наприклад, П. С. Елькінд, поняття цілей та завдань кримінального судочинства є тотожними, а «певні нюанси даних понять лежать не у різниці їх змісту, а у можливості їх різноаспектного використання» [11, с. 38].

Н. В. Азарьонко посилаючись на думку Є. Н. Пастушенко про те, що «завдання є більш чи менш конкретизована ціль» стверджує, що «...завдання є продовженням цілі, її розвитком з абстрактного в конкретне, з ідеально-бажаного в реально-здійсненне» [1, с. 123].

Беззаперечно такі точки зору мають право на існування, однак їх навряд чи можна визнати обґрунтованими. Адже зведення завдань до цілей процесу зменшує значення цих двох самостійних явищ, не дозволяє розкрити їх сутності. Спираючись на етимологічне значення цих двох термінів, можна дійти висновку, що завдання, відображаючи необхідність виконання тих чи інших дій для його вирішення, передбачає отримання певних результатів, які в свою чергу сприяють досягненню певної цілі (як необхідної, так і бажаної). Іншими словами, завдання не є продовженням мети, воно не зводиться до неї, а навпаки включає в себе ціль, для досягнення якої необхідно отримати відповідні результати. Головною метою кримінального процесу є забезпечення захисту людини та суспільства від злочинних посягань. Дана мета досягається в результаті виконання кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних завдань.

Ст. 2 КПК України до завдань кримінального процесу відносить:

- охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які приймають участь в провадженні по справі;

- швидке та повне розкриття злочинів;

- викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто скоїв злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Аналіз даних положень дає підстави прийти до висновку, що рівність сторін процесу відповідає принципу змагальності. Зміщення принципу рівності усіх перед законом і судом і принципу змагальності сторін як суміжних, але різних за своїм змістом кримінального процесу є помилкою. Якщо процесуальне рівноправ'я припускає відносну рівність, тобто баланс між сторонами, без будь-якої з яких він неможливий, то рівність усіх перед законом і судом не вимагає наявності інших суб'єктів. Таким чином, слід визнати, що принцип рівності усіх перед законом і судом є самостійним принципом кримінального процесу.

Захищеність сторін від незаконної дії слідчого, прокурора повинна виражатися через здійснення та за допомогою кримінально-процесуальних норм, підвищення гарантій незалежності судової влади. Інакше конституційність правових гарантій буде залишатиметься під знаком питання.

Розглядаючи положення конституційних норм необхідно зупинитися на положеннях, які присвячені органам прокуратури. За новим КПК України слідча діяльність прокуратури скасована діяльності у зв'язку із створенням федерального бюро розслідування. У даному разі ми можемо говорити про зближення органів прокуратури та суду. У даному разі Конституція України надає орієнтири, які працюють в негативному напрямку.

Підводячи висновок з вищезазначеного слід ще раз відмітити найважливішу роль Конституції в регулюванні кримінально-процесуальних правовідносин в період реформування кримінально-процесуального законодавства. Це зайвий раз підкреслює важливість правильного тлумачення і застосування конституційних норм.

Література:

1. Азарёнок Н. В. Программа уголовного судопроизводства: цель, задачи и условия деятельности [Текст] / Н. В. Азарёнок, А. А. Давлетов // Известия вузов. Правоведение. – 2007. – № 2. – С. 123-124.

2. Барабаш С. А. Природа российского уголовного процесса, цели уголовно-процессуальной деятельности и их установление [Текст] / С. А. Барабаш. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 257 с.

3. Дубина И. А. Задачи досудебного уголовного судопроизводства и роль прокурора в их достижении [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09/ Дубина Илья Анатольевич. – Волгоград, 2006. – 203 с.
4. Костін М. Мета кримінального судочинства: поняття і сутність [Текст] / М. Костін. – Право України. – 2008. – № 4. – С. 80-83.
5. Печников Г. А. О значении цели в судопроизводстве в свете диалектических взглядов Сократа и о презумпциях, фикциях в уголовном процессе [Текст] / Г. А. Печников // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2004. – № 3. – С. 346-358.
6. Савонюк Р. Ю. О цели уголовно-процессуального доказывания и задач уголовно-процессуального законодательства [Текст] / Р. Ю. Савонюк // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 1999. – № 1. – С. 37-48.
7. Сереброва С. П. О цели современного уголовного судопроизводства России [Текст] / С. П. Сереброва // Российский судья. – 2005. – № 6. – С. 18-20.
8. Томин В. Т. Понятие цели советского уголовного процесса [Текст] / В. Т. Томин // Известия вузов. Правоведение. – 1969. – № 4. – С. 65-70.
9. Томин В. Т. Иерархия целей и задач в уголовном процессе [Текст] / В. Т. Томин, Б. Т. Безлепкин // Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности в СССР. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 1976. – С. 138-140.
10. Хашимов Р. А. Категория «цель» в уголовном процессе [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Хашимов Рауль Амурович. – Челябинск, 2006. – 239 с.
11. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве [Текст] / П. С. Элькинд. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 143 с.

Д. С. Спінько

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННЫХ НОРМ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Статья рассматривает положения верховенства права, законности исходя из норм Конституции Украины. На основе нового УПК Украины определяется стратегия конституционных норм для обеспечения состязательности сторон, выполнения задач уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: верховенство права, законность, уголовный процесс, стороны, следователь, прокурор, следственный судья.

D.Slinko

STRATEGIC VALUE OF CONSTITUTIONAL NORMS FOR IMPROVEMENT OF CRIMINAL PROCES LEGISLATION

Article of passmampuevet position of supremacy of right, to legality coming from the norms of Constitution of Ukraine. On the basis of new criminal proces of Ukraine strategy of constitutional norms is determined for providing of contentionness of parties, implementation of tasks of criminal trial.

Keywords: supremacy of right, legality, criminal procedure, parties, investigator, public prosecutor, inquisitional judge.

Надійшла до редакції 25. 02. 2013 р.